

ГЕРТРУДА І ФЛОРЕНС

Двадцять друге березня 1921 року. Останній день каїрської конференції, а для Британії — останній шанс визначити повоєнне майбутнє Близького Сходу. Британські делегати прогулюються звичним туристичним маршрутом навколо пірамід і фотографуються верхи на верблюдах на тлі Сфінкса. З-під його масивної, побитої вітром голови дещо зніяковіло дивляться в камеру двоє найвідоміших англійців (початку) двадцятого століття: Секретар колоній Вінстон Черчилль, який щойно розвеселив довколишніх, звалившись зі свого верблюда, і Томас Едвард Лоуренс («Лоуренс Аравійський»), у строгому темному, у тоненьку смужку, костюмі й такому ж капелюсі — типовий високопосадовець. А між ними невимушено усміхається Гертруда Белл, єдиний делегат, чий знання були ключовими для успіху Конференції. Її обличчя під солом'яним капелюшком, прикрашеним трояндою, світиться щастям. Здійснюється її мрія про незалежну арабську націю: її вибір короля ухвалено, її Ірак стане державою. Зранку того дня Черчилль надіслав із готелю «Семіраміда» каблограму* з важливим повідомленням: «Фейсал Ібн Шариф — це, вочевидь, найкраще і найдешевше рішення».

Як могло статися, що жінка, предки якої розводили овець у Камберленді, що на Півночі Англії, стала найвпливовішою для свого часу фігурою на Близькому Сході? Англійка від голови до кінчиків пальців, дитя вітристих пагорбів Йоркшира. Фермери Півночі ще в одинадцятому столітті виявили твердість своєї натури, коли єдині з усіх англійців відмовилися присягти Вільгельму Завойовнику. Щоб описати цих суворих тілом і думками людей, достатньо кількох простих слів.

Прапрадід Гертруди Белл був ковалем у місті Карлайл. Прадід першим відкрив у Джарроу лужну фабрику й ливарню. Її знаменитий і впливовий дід, сер Ісаак Лоутіан Белл, 1816 року народження, був хіміком-металургом і чи не найпершим промисловцем країни. На його заводах виробляли третину всього металу Британії та левову частку металу для

* Каблограма — телеграма, що передається підводним кабелем (прим. пер.).

будівництва залізниць і мостів у імперських колоніях, що швидко розвивалися. Ісаак Белл став членом Королівського товариства — найавторитетнішої наукової організації Британії. Отримавши диплом інженера, він закінчив також університет Единбурга і Паризьку Сорбонну, навчався у Данії та на півдні Франції. Після опублікування праці «Хімічні особливості плавлення заліза» його прозвали «корифеєм британської металургії». Він першим виявив можливість виготовляти добрива з фосфорних сполук, побічного продукту сталеваріння. Сера Ісаака, або у дружньому колі просто Лоутіана, 1854 року обрали на посаду лорд-мера міста Ньюкасл-на-Тайні, він був членом парламенту від Ліберальної партії Хартпула й шерифом графства Дарем. Серед друзів Белла були Чарльз Дарвін, Томас Гакслі, Вільям Морріс і Джон Раскін — світочі еволюції, науки, мистецтва, архітектури й соціальні реформатори. Лоутіан був президентом і віце-президентом восьми загальнонаціональних інженерних і хімічних товариств, деякі з них сам і заснував. Крім того, він був директором Північно-Східної залізниці. У його володінні (спільно з братами Джоном і Томом) були вугільні шахти, кар'єри, копальні з видобутку залізної руди. Печі ливарень Беллів горіли цілодобово, вогняний дим із труб їхніх заводів освітлював нічне небо. Компанія Ісаака Белла та її партнери забезпечували сорок сім тисяч робочих місць, і брати Белл хвалилися, що можуть виготовити будь-що «від голки до корабля». Першу сталеливарню Белли відкрили в Ньюкаслі, другу — в Порт-Кларенсі, Мідлсбро. Крім того, Лоутіан Белл відкрив перший у країні завод з виробництва алюмінію — металу, який у ті часи цінували на рівні із золотом. У день відкриття заводу Белл проїхав вулицями Ньюкасла в алюмінієвому циліндрі на голові, а потім зняв його й жбурнув у натовп. На заводі Лоутіана з'явилося перше в Британії обладнання для виробництва сталевих тросів.

Лоутіан написав кілька наукових книг, а головне — провів докладний і логічний аналіз конкурентоспроможності Британії на світовому ринку виробництва металу. Він активно інвестував у дослідження виробництва сталі й прагнув вивести Британію на передовий рубіж запровадження новітніх технологій. Та попри його титанічні зусилля цього, на жаль, не сталося. Як Белл і передбачав, інші держави — насамперед Німеччина з військовими заводами Круппа й сталеливарнями Тиссена — вирвалися далеко вперед, якісно й кількісно випередивши Британію й накопичивши матеріальні та політичні ресурси напередодні Першої світової війни.

Цей могутній чоловік мав — за невідтвердженими даними — майже шістдесят онуків! Лоутіан і його дружина Маргарет Паттінсон диктували своїм численним нащадкам стиль життя, де на чільне місце ставили радше

комфорт, ніж марнотратство. Ісаак Белл був Біллом Гейтсом своєї епохи. Однак його життя не мало безглуздої помпезності, до якої зобов'язував статус промислового магната. Можливо, не обійшлося без впливу Маргарет: її предки були крамарями й науковцями. Перший будинок Беллів — Вашингтон-Нью-Голл у передмісті Ньюкасла-на-Тайні, місця, звідки походили пращури самого Джорджа Вашингтона — зовсім не був схожий на панську садибу, як і маєток Раунтон-Грандж, що його Лоутіан збудував на піку своєї влади. Він грався з готикою, але серцем тягнувся до стилю декоративно-ужиткового мистецтва, популяризованого Вільямом Моррісом і його «Рухом мистецтв і ремесел»; до традиційних виробів ремісництва як єдиного порятунку від руйнівної навали безликих предметів Промислової революції. Цей стиль оздоблення впадає в око в усіх приватних і публічних будівлях, що належали родині Беллів. На відміну від багатьох заможних спадкоємців, старший син Лоутіана, Г'ю, батько Гертруди, теж жив скромно, як для промислового магната. Доказ того — Ред-Барнс, його перший власний будинок на йоркширському узбережжі у рибальському селищі Редкар, з якого в Кларенс треба було їхати потягом. По смерті Лоутіана, його лондонський будинок продали, а гроші, найімовірніше, поділили між Г'ю та іншими дітьми: Чарльзом, Адою, Мейсі та Флоренс.

У родині до Лоутіана ставилися не те, щоб з любов'ю — скоріше зі смиренною покірною. Його ж ставлення до родичів було різким, навіть диктаторським. Гертруда та її брати і сестри зверталися до дідуся не інакше як «Патер». Ілюстрований сімейний алфавіт, намальований дітьми до Різдва 1877 року, коли Гертруді було дев'ять, свідчить про почуття дітей до авторитарного діда.

А — з Різдвам вітаємо всіх

Б — надворі Білий сніг

В — суворий Високодумний Патер...

Ельза, молодша сестра Гертруди по батьку, приписала олівцем: «Сер Ісаак Лоутіан Белл», щоб ніхто, бува, не вирішив, що цей опис стосується м'якшого і добрішого Г'ю.

Ставлення до Патера якнайкраще ілюструє одна сімейна історія. Лоутіан заборонив будь-кому брати його коней. Коли одна з його онук знепритомніла прямо за вечерею (перелам ключиці через падіння з коня), уся родина змовилася приховати правду: дівчина була на полюванні з сусідськими паничами, взявши одного з дідусявих коней.

Утім бабуся Маргарет бувала не менш безжальною. Якось гість за чаєм похвалив її домашню випічку. «Авжеж, — в'їдливо відповіла вона, — і як у вас стільки влазить!».

Кілька невідомих раніше історій були оприлюднені зовсім недавно, коли відкрили архів у одному з родинних будинків, перебудованому зі зруйнованого середньовічного абатства, Маунт-Грейс-Прайорі, де доживали свої дні батько й мачуха Гертруди. Під егідою добродійного фонду «Англійська спадщина» будинок мав бути перетворений на музей. Під час проведення робіт під мостинами знайшли сховок з паперами. У них є запис про трагічний випадок у маєтку Вашингтон-Нью-Голл, коли «у 1872 році в димарі задихнувся семирічний сажотрус». Якщо дійсно 1872 року в димарі будинку Лоутіана загинув маленький хлопчик, то сталевий магнат, безсумнівно, порушив закон, адже за двадцять шість років до того парламент заборонив використовувати дитячу працю у чищенні димарів. Припускаю, що сер Ісаак дізнався про сам факт присутності в димарі дитини лише тоді, коли було вже надто пізно. Чи був він пригнічений цією трагедією, чи просто боявся заплямувати репутацію в разі розголосу, але він поспіхом переселився у новозбудований Раунтон-Грандж. Вашингтон-Нью-Голл багато років стояв порожнім, і його навіть не виставляли на продаж. Лише дев'ятнадцять років потому Лоутіан віддав його під дім для безпритульних дітей з вимогою перейменувати будинок на «Маєток шляхетної Марґарет»; нині це — затишний багатоквартирний будинок. Не виключений зв'язок між цією історією й тим, що багато років потому Г'ю Белл успішно проштовхнув у парламенті білля про захист дітей від небезпечної праці. (У 1860-ті роки граф Шефтсбері повідомляв про фабрики, де з шостої ранку до десятої вечора працювали чотири-п'ятирічні діти!)

У паперах зі сховку був і такий запис: «Якось увечері взимку [сер Ісаак] вийшов надвір і знайшов свого кучера мертвим і вже заляклим на передку карети». Факт не з'ясовано. Можливо, причиною смерті бідолахи був не мороз, а, скажімо, серцевий напад. Зрозуміло одне: турбота про інших навряд чи була головною рисою характеру Лоутіана.

Автором записів, у яких міститься чимало підтверджених фактів про життя й діяльність Лоутіана, могла бути міс К. Е. М. Купер-Аббс, родичка Беллів і остання, хто мешкав у Маунт-Грейс-Прайорі. Що спонукало її до написання цих мемуарів? Можливо, обурення, що більша частина родинного архіву була, виладково чи навмисно, спалена після смерті Лоутіана. На сьогодні не існує навіть точної біографії цієї історичної поста-ті масштабу Ізамбарда Кінґдома Брюнеля.

Батько Гертруди, сер Г'ю, був значно м'якшою людиною. Він отримав величезний спадок й очолив родинну промислову імперію. Як і його батько, Г'ю здобув освіту в Единбурзі, Сорбонні та Німеччині, де вивчав математику й органічну хімію. У вісімнадцять років почав працювати на